

Ebu'l-Feth Es-Sâmirî ve Kitâbü't-Târîh: Bir Toplumun Hafızası

Ahmet Sezer

<https://orcid.org/0000-0002-3349-5682>

Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Bursa, Türkiye

<https://ror.org/03tg3eb07>

712121002@ogr.uludag.edu.tr

Atıf Bilgisi:	Sezer, Ahmet. "Ebu'l-Feth Es-Sâmirî ve Kitâbü't-Târîh: Bir Toplumun Hafızası". <i>İslami İlimler Dergisi</i> 42 (Mart 2026), 97-109. https://doi.org/10.34082/islamiilimler.1839099 .
Makale Türü:	Araştırma Makalesi
Etik Beyan:	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Etik Kurul İzni:	Araştırma için herhangi bir etik onay veya bilgilendirilmiş onam gerekmemektedir.
ÜYZ Beyanı:	Bu makalenin hazırlanma sürecinde yapay zekâ destekli araçlar kullanılmıştır. ChatGPT, dil ve imla düzeltmesi amacıyla kullanılmıştır. Yazar, makalenin tüm içeriğinin doğruluğundan ve bilimsel/etik uygunluğundan tamamen sorumludur. Yapay zekâ araçları yazar olarak gösterilemez.
Geliş Tarihi:	09 Aralık 2025
Kabul Tarihi:	06 Mart 2026
Yayın Tarihi:	30 Mart 2026
Hakem Sayısı:	Bir İç Hakem - En Az İki Dış Hakem
Değerlendirme:	Çift Taraflı Kör Hakemlik
Benzerlik Taraması:	Yapıldı - intihal.net
Çıkar Çatışması:	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman:	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Etik Bildirim:	dergiislamiilimler@gmail.com
Lisans:	CC BY-NC 4.0

Öz: Bu makale, 14. yüzyılda yaşamış bir Sâmirî din âlimi, düşünür ve tarihçi olan Ebu'l-Feth es-Sâmirî ed-Danfi'nin (Ebu'l-Feth b. Ebi'l-Hasan) kaleme aldığı *Kitâbü't-Târîh'i*, Sâmirî toplumu açısından bir tarih anlatısı olmanın ötesinde, kolektif hafızayı kuran ve taşıyan bir metin olarak ele almaktadır. Çalışmanın temel problemi, Ebu'l-Feth'in Hz. Musa'dan kendi yaşadığı döneme kadar uzanan anlatısında Sâmirî tarihini nasıl kurguladığı, bu kurguyu Yahudi, Hıristiyan ve Müslüman geleneklerle nasıl ilişkilendirdiği ve bütün bunlar aracılığıyla Sâmirî kimliğini hangi tarihsel ve teolojik temeller üzerine inşa ettiğini anlamaya yöneliktir. Bu çerçevede makalenin amacı, *Kitâbü't-Târîh'in* hem Sâmirîlerin İsrailoğulları'nın "gerçek varisleri" olduğu iddiasını destekleyen savunmacı boyutunu, hem de Sâmirî topluluğunun dinî-tarihi hafızasını sistematikleştiren bir çerçeve olarak işlevini incelemektir. Çalışma, Sâmirî kroniklerini yalnızca "problemlili tarihî kaynaklar" olarak gören yaklaşımların ötesine geçen bir okuma önermektedir. Bu bağlamda, mevcut literatürde çoğunlukla kaynak tenkidi ve kronik türü bağlamında ele alınan eseri, tarih metodolojisi, teolojik argümanları ve kimlik inşası boyutlarını birlikte dikkate alarak değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada yöntem olarak metin merkezli, tarihsel ve karşılaştırmalı bir okuma benimsenmektedir. Bu doğrultuda Ebu'l-Feth'in kullandığı diğer Sâmirî kronikleri, kâhinler silsilesi ile İslâmî, Yahudi ve Hıristiyan kaynaklara yaptığı atıflar, eserin yapısı ve anlatı tercihleriyle birlikte analiz edilmektedir. Ayrıca kroniğe eklenen *Continuatio* (Zeyli) bölümü, erken İslâm ve Abbâsî dönemi anlatıları çerçevesinde yerel Sâmirî hafızasının bir uzantısı olarak dikkate alınmaktadır. Elde edilen bulgular, *Kitâbü't-Târîh'in* Gerizim merkezli bir kutsal tarih tasavvurunu merkeze alan, Yahudi tarihçiliğiyle polemik içinde duran ve Sâmirîleri "gerçek iman sahipleri" olarak öne çıkaran bütünlüklü bir anlatı sunduğunu göstermektedir. Sonuç olarak makale, Ebu'l-Feth es-Sâmirî'yi yalnızca bir tarih nakledicisi değil, Sâmirî toplumsal hafızasının şekillenmesinde etkili bir figür olarak incelemekte ve *Kitâbü't-Târîh'i* de bu hafızanın başlıca yazılı taşıyıcılarından biri olarak ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dinler tarihi, Ebu'l-Feth es-Sâmirî, Sâmirîler, Yahudiler, Sâmirî kronikleri, Kitâbü't-Târîh.

Abu'l-Fath al-Samiri and the Kitab al-Tarikh: a Community's Memory

Ahmet Sezer

<https://orcid.org/0000-0002-3349-5682>

PhD Student, Bursa Uludağ University, Institute of Social Sciences,
Department of Philosophy and Religious Studies, Bursa, Turkey

<https://ror.org/03tg3eb07>

712121002@ogr.uludag.edu.tr

Citation:	Sezer, Ahmet. "Abu'l-Fath al-Samiri and the Kitab al-Tarikh: a Community's Memory". <i>Journal of Islamic Sciences</i> 42 (March 2026), 97-109. https://doi.org/10.34082/islamiilimler.1839099 .
Article Type:	Research Article
Ethical Statement:	It is declared that scientific, ethical principles have been followed while carrying out and writing this study, and that all the sources used have been properly cited.
Ethics committee approval:	The research does not need any ethical approvals or informed consent.
AI Statement:	AI-assisted tools were used in the preparation of this manuscript. ChatGPT was used for language and spelling revision. The author are fully responsible for the accuracy and integrity of the manuscript. AI tools cannot be listed as authors.
Date of submission:	09 December 2025
Date of acceptance:	06 March 2026
Date of publication:	30 March 2026
Reviewers:	One Internal & At Least Two External Reviewers
Review:	Double-blind
Plagiarism checks:	Yes - intihal.net
Conflicts of Interest:	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
Grant Support:	No funds, grants, or other support was received.
Complaints:	dergiislamiilimler@gmail.com
License:	CC BY-NC 4.0

Abstract: This article examines *Kitāb al-Tārīkh*, written by the fourteenth-century Samaritan scholar, thinker, and historian Abū l-Faṭḥ al-Sāmīrī al-Danafī (Abū l-Faṭḥ b. Abī l-Ḥasan), not merely as a historical narrative but as a text that constructs and carries Samaritan collective memory. The central question of the study is how Abū l-Faṭḥ, in his narrative spanning from Moses to his own time, shapes Samaritan history, how he relates this construction to Jewish, Christian, and Muslim traditions, and which historical and theological foundations he uses to build Samaritan identity. Accordingly, this article aims to analyse both the apologetic dimension of *Kitāb al-Tārīkh*, which supports the claim that the Samaritans are the "true heirs" of the Israelites, and its function as a framework that systematises the community's religious-historical memory. The study proposes a reading that moves beyond approaches which treat Samaritan chronicles merely as "problematic historical sources". In this context, it seeks to evaluate the work by considering its historical methodology, theological arguments, and modes of identity construction, whereas previous scholarship has mostly examined it within the limits of source criticism and the chronicle genre. Methodologically, the article adopts a text-centred, historical and comparative reading. In line with this approach, it analyses the other Samaritan chronicles used by Abū l-Faṭḥ, the chain of high priests, and his references to Islamic, Jewish and Christian sources alongside the structure and narrative strategies of the work. In addition, the *Continuatio (Zeyl)* appended to the chronicle is considered as an extension of local Samaritan memory within the framework of early Islamic and 'Abbāsīd-period narratives. The findings suggest that *Kitāb al-Tārīkh* offers a coherent narrative that centres on a Gerizim-based sacred history, engages polemically with Jewish historiography, and presents the Samaritans as the "true believers". Consequently, the article argues that Abū l-Faṭḥ al-Sāmīrī should be seen not merely as a transmitter of history but as an active shaper of Samaritan communal memory, and that *Kitāb al-Tārīkh* constitutes one of the principal works of this memory.

Keywords: History of religions, Abu l-Fath al-Samiri, Samaritans, Jews, Samaritan chronicles, Kitab al-Tarikh.

Giriş

Ebu'l-Feth es-Sâmirî ed-Danfî'nin *Kitâbü't-Târîh*'i, günümüze ulaşan Sâmirî tarih yazımının en eski ve en kapsamlı örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu eser, Sâmirî topluluğunun kendi geçmişini nasıl anlamlandırdığını göstermesi bakımından temel bir kaynak niteliği taşımaktadır.^[1] 1355'te kaleme alınan eser, anlatısını Âdem'den Hz. Musa'ya uzanan olaylarla başlatır. Ardından İslâm'ın doğuşuna ve kendisinden olumlu bahsettiği Hz. Muhammed'in peygamberliğine^[2] kadar uzanan geniş bir tarihî çerçeve içinde kurgular. Müellif, kitabın "dünyanın yaratılışından bu tarihin yazıldığı yıla, 1355'e kadar" olan dönemi kapsadığını özellikle belirtir.^[3] Ebu'l-Feth, eserinin başında Başkâhin Finehas^[4] ile 1352 yılında yaptığı görüşmeyi aktarır. Bu görüşmede, kendisine cemaatin elinde dağınık hâlde bulunan daha eski Sâmirî tarih kroniklerini^[5] bir araya getirmesi görevi verdiğini ifade eder. Müellifin Âdem'in yaratılışından kendi zamanına kadar olayları kaydeden bir tarih kitabı yazmakla görevlendirildiğini ifade etmesi, eserin kapsamını ve amacını açıkça ortaya koyar. Ebu'l-Feth *Kitâbü't-Târîh*'te, Sâmirîleri İsrailoğulları geleneğinin asıl koruyucuları olarak tanımlar.^[6] Bu yönüyle *Kitâbü't-Târîh*, yalnızca olay aktaran bir kronik değil, aynı zamanda Sâmirî kimliğini, kutsal mekân anlayışını ve dinî meşruiyet iddiasını temellendiren bütüncül bir tarihsel çerçeve sunar.

Batı araştırmaları açısından bakıldığında, *Kitâbü't-Târîh* 17. yüzyıldan itibaren Avrupa ilim dünyasının dikkatini çekmiştir. Modern dönemde Sâmirîlerle verimli temas kuran ilk Avrupalı, 1616'da Kahire, Gazze, Nablus ve Şam'daki Sâmirî cemaatlerini ziyaret eden Pietro della Valle olup, bu seyahat sırasında Sâmirî Tevrat'ının bir nüshasını temin etmiştir.^[7] Bu temasın ardından 1653'te Abraham Ecchellensis'in yayımladığı *Hebediesu*'da Ebu'l-Feth'in kroniğine yapılan kısa atıflar, eserin Batı literatüründeki ilk yankıları arasında değerlendirilmektedir.^[8] 19. yüzyılda Vilmar'ın tenkitli neşri^[9] ve 20. yüzyılda Stenhouse'un yeni baskı ve tercümesiyle birlikte,

-
- [1] Paul Stenhouse, *The Kitâb al-Tarikh of Abu'l Fath*, (University of Sydney, Doktora Tezi, 1980), 1. Bu çalışma Stenhouse'nin doktora çalışmasıdır. Stenhouse bu çalışmasında *Kitâbü't-Târîh*'i Arapçadan İngilizceye çevirmiş ardından 1985 yılında ise açıklamalı notlarıyla birlikte *Kitâb al-Tarikh of Abu 'l-Fath* adıyla yayımlamıştır. Abu'l Fath, *The Kitâb al-Tarikh of Abu'l-Fath*, çev. Paul Stenhouse (Sydney: Mandelbaum Trust, 1985)
- [2] *Kitâbü't-Târîh*'te anlatıldığı üzere Tevrat ve İncil'e vâkif üç bilgin –Yahudi Kâ'b el-Ahbâr, Hristiyan Abd el-Selâm ve Askar'dan bir Sâmirî olan Sarmasa– kutsal metinlerde haber verilen peygamberin zuhur ettiğini işaret eden alametleri okur; bu peygamberin İsmail soyundan, Hâşimî neslinden geleceğini ve sırtında "mühür" bulunacağını tespit ederler. Medine'ye gidip Hz. Muhammed'i gördüklerinde, Kâ'b ve Abd el-Selâm alameti görür görmez Müslüman olurken, Sarmasa kendi inancına bağlı kalmak istediğini, ancak Sâmirîler için can, mal ve ibadet güvenliği talep ettiğini söyler. Hz. Muhammed, Sâmirîlerin kendileri, aileleri, malları ve ibadet yerleri için genel bir eman tanıyan bir ahidnâme yazdırır; belge daha sonra Hz. Ali tarafından da onaylanır. Ebu'l-Feth bu kıssası, bir yandan Hz. Muhammed'i adaletli ve sözünde duran bir peygamber olarak olumlu biçimde tasvir etmek, diğer yandan Sâmirîlerin Tevrat'a sadık, köklü bir topluluk olduğu ve Müslüman otoriteyle barışçıl bir zemin kurdukları mesajını vermek için kullandığı şekilde yorumlanır. Fath, *The Kitâb al-Târîh*, 24-246; Nuh Arslantaş, *İslam Dünyasında Sâmirîler Osmanlı Dönemine Kadar* (İstanbul: İz yayıncılık, 2010), 58.
- [3] Eduardus Vilmar, *Abulfathi Annales Samaritani* (Gothae: F.A. Perthes, 1865), 4.
- [4] Arapça metinde Başkâhinin adı "فينحاس" şeklinde geçmekte, İngilizce neşirde ise "Phinehas" olarak transkribe edilmektedir. Türkçe çalışmalarda ise ortak bir kullanım yoktur: Arslantaş adı "Finhâs", Bağır ise "Finhas" biçiminde aktarmaktadır. Bu makalede, Arapça yazılışa en yakın olduğunu düşündüğümüz "Finehas" kullanımını tercih ettik. Arslantaş, *İslam Dünyasında Sâmirîler*, 193; Reinhard Pummer, *Sâmirîler Din Tarih Geleneği*, çev. Muhammed Ali Bağır (Ankara: Eskiye Yayınları, 2020), 235.
- [5] Sâmirî Kronikleri: Sâmirîlerin tarihsel yazılarını bünyesinde toplayan derleme metinler. Pummer, *Sâmirîler*, 231.
- [6] Pummer, *Sâmirîler*, 235.
- [7] Fatma Gerçekcioğlu, "Samiri Tevrat'ının Kökenine Dair Araştırmalar Üzerine Bir Değerlendirme", *Oksident* 6/2 (2024), 242.
- [8] Robert T. Anderson - Terry Giles, *Tradition kept: the literature of the Samaritans* (Peabody, Mass: Hendrickson Publishers, 2005), 143.
- [9] Vilmar, *Kitâbü't-Târîh*'in Sâmirî Arapçasının özgün yapısını mümkün olduğunca korumayı hedeflemiş; metni klasik Arapça kurallarına uyarlamaktansa, Sâmirî Orta Arapçasının dil özellikleriyle birlikte yayımlamayı tercih etmiştir. Edisyonunda, Arapça kronik metni, Latince tercüme ve açıklamasıyla birlikte neşreder ve başlıca dayanak yazmalar olarak Berlin Staatsbibliothek'teki Petermann I 8 ve Petermann I 5 nüshaları ile Or. 4° 471'i, Paris Biblioth  que Nationale'deki Ms. Samaritain 10'u ve Oxford Bodleian Library'deki Huntington 350'yi kullanır. Bu makalede Arapça metin için Vilmar'ın

Kitâbü't-Târîh modern filolojik incelemenin odağı hâline gelmiştir.^[10] Stenhouse'un ifadesiyle, "Sâmirîlere ait elimize ulaşan en eski ve tam tarihî eser" oluşu, kroniği literatürde merkezî bir konuma yerleştirmiştir.^[11]

Bugün *Kitâbü't-Târîh*, Sâmirî tarihine ilişkin çalışmalarda önemli bir kaynak olarak öne çıkmaktadır. Ancak kronikte aktarılan tarihî bilgilerin güvenilirliği erken dönemden itibaren tartışma konusu olmuştur. Eserin geç bir tarihte kaleme alınmış olması ve bazı bölümlerinin polemik ve edebî unsurlarla örülü yapısı nedeniyle, modern araştırmacılar kronikten doğrudan tarihî veri elde etme konusunda temkinli davranmaktadır.^[12] Buna rağmen metnin bazı kısımları farklı bir açıdan değerlendirilmektedir. Özellikle Eli^[13] ile ilgili bölüm, tarihte yaşamış pek çok Sâmirî topluluğun kendi geçmişlerini anlatırken başvurduğu ortak unsurları yansıtan, sembolik bir hafıza kurgusu olarak görülmektedir. Araştırmacıların Eli figürü etrafında çözümlendiği Sâmirî köken tasvirleri, bu sembolik yapıyı açık biçimde ortaya koyar.^[14] Aynı şekilde Sâmirî kronikleri, "Sâmirî merkezli" bir bakışla yerel tarih ve cemaat deneyimini öne çıkarmakta, bu nedenle modern tarih yazımı açısından hem vazgeçilmez hem de dikkatle kullanılması gereken metinler olarak değerlendirilir.^[15]

Son yıllarda Sâmirî kronikleri üzerine yapılan çalışmalar, bu metinlerin "modern Batı tarih yazımı" ölçütlerine göre yargılanmasının sınırlı olduğunu, asıl önemli olanın Sâmirî "tarihsel bilinç" ve "toplumsal öz-anlatı"yı nasıl taşıdıkları olduğunu ortaya koymuştur. Genel anlamda kroniklerin Sâmirî topluluğu tarafından, yine Sâmirî topluluğu için yazıldığı ve Sâmirîlerin tarihini anlatmayı amaçladığı aktarılmaktadır.^[16]

Kitâbü't-Târîh'in dikkat çeken bir özelliği, Yahudi, Hıristiyan ve Müslüman geleneklerden etkilenmiş ve bu geleneklerdeki rivayetlerle benzerlik gösteren anlatılar kurmasıdır.^[17] Eli bölümü bunun çarpıcı bir örneğidir. Ebu'l-Feth, *1. Samuel*'deki Eli ve oğullarına dair kısa ve görece trajik çerçeveyi genişleterek,^[18] Şilo'daki mabedi "Gerizim'deki gerçek mabedin kopyası" olarak anlatır ve Eli'yi meşru başkâhin Uzzi'ye karşı bir tür "ayrılıkçı kâhin" olarak tasvir eder. Böylece Yahudi tarih yazımında Sâmirîler aleyhine kullanılan bazı motifler, bu kez Yahudileri hedef alan bir karşı tarih okuması içinde yeniden düzenlenir. Bu yeniden kurgulama, hem Sâmirîlerin hakiki kutsal mekânının Gerizim olduğu iddiasını güçlendirir^[19] hem de Yahudiler karşısındaki teolojik üstünlük iddiasını pekiştiren bir hafıza stratejisi işlevi görür.^[20]

söz konusu tenkitli baskısı esas alınmıştır. Detaylı bilgi için Bkz. Milka Levy-Rubin, *The Continuatio of the Samaritan Chronicle of Abu l-Fath al-Samiri al-Danafi : Annotated Translation* (Berlin: Gerlach Press, 2021), 4.

[10] Anderson - Giles, *Tradition kept*, 144.

[11] Fath, *The Kitâb al-Târîkh*, xxii.

[12] Paul Stenhouse, "Samaritan Chronicles", *The Samaritans*, ed. Alan D. Crown (Tübingen: Mohr, 1989b), 221-223.

[13] Eli, Sâmirî geleneğinde Harun'un oğlu İtamar soyundan gelen; Kudüs ile Gerizim Dağı'nın bulunduğu Şekem (Nablus) arasında yer alan Şilo'da mabed kurarak Harun-Eleazar-Pinehas silsilesinden gelen meşru başkâhin Uzzi'ye muhalefet eden ayrılıkçı bir kohen olarak tasvir edilir. Pummer, *Sâmirîler*, 11; Tolga Savaş Altinel, *İsrailoğulları'nın Kutsal Soyu Kohenler* (İstanbul: MiletNihal Yayınları, 2021), 105.

[14] Örneğin Pummer, Ebu'l-Feth'in anlatısına dayanarak, Sâmirîler ile Yahudiler ile ayrışmanın Eli zamanında olduğunu aktarır. Pummer, *Sâmirîler*, 9.

[15] Levy-Rubin, *The Continuatio of the Samaritan Chronicle*, 19.

[16] Anderson - Giles, *Tradition kept*, 143-223.

[17] Arslantaş, kroniğin üslup ve metot açısından dönemin İslam tarihi kaynaklarından bir farkı olmadığını, İslam kaynaklarında olduğu gibi hamdele, salvele ve besmele ile başladığını ifade eder. Arslantaş, *İslam Dünyasında Sâmirîler*, 193.

[18] Samuel kitabında Eli anlatısı, Şilo'daki Rab'bin mâbedinde görev yapan yaşlı kâhin Eli'nin, kurban etlerini kendi çıkarlarına göre kullanan ve mâbede gelen kadınlarla zina eden oğulları Hofni ve Pinehas'ın "Belial oğulları" olarak nitelenmesi, Eli'nin onları sözle uyarmasına rağmen durumun değişmemesi, bunun üzerine ailesine yönelik bir ilahî yargı sözü verilmesi ve nihayet Filistilerle yapılan savaşta antlaşma sandığının ele geçirilip iki oğlunun ölmesi, bu haberi duyan Eli'nin de düşerek can vermesi şeklinde gelişen trajik bir çerçeveye sahiptir (1. Samuel 1:3-4, 4:3-4, 2:12-17, 2:22, 2:33)

[19] Ahmet Sezer - Yakup Piri, "Gerizim Dağı'nın Sâmirî Teolojisindeki Yeri ve Önemi", *Din Tarih Kültür - Dinler Tarihi-*, ed. Ahmet Sezer-Yakup Piri (Bursa: DTA Yayıncılık, 2025), 69-70.

[20] Magnar Kartveit, *The origin of the Samaritans* (Leiden ; Boston: Brill, 2009), 29-31.

Sâmirî kronik geleneği genel olarak, Yahudileri “yanılan İsrailoğulları,” “isyankârlar” ve “bidat ehli” gibi sıfatlarla anarak, iki topluluk arasındaki kopuşu keskin bir teolojik sınır olarak resmeder. Bu dil, tarihsel bir olaylar zincirini kaydetmekten ziyade, Sâmirî topluluğunun kendi kimliğini tanımladığı ve meşrulaştırdığı bütünlüklü bir tarih söylemi inşa eder.^[21] Öte yandan *Kitâbü't-Târîh*'e eklenmiş olan ve Paris Bibliothèque Nationale Samaritain 10 numaralı yazmasında kroniğin devamı şeklinde yer alan *Continuatio*^[22] (Zeyli^[23]), erken İslâm ve Abbâsî dönemlerinde Filistin'deki siyasî, toplumsal ve dinî gelişmeleri, Sâmirî bakış açısından aktarır. Bu metin, söz konusu dönem için yerel bir tarih kaydı sunması bakımından araştırmacılar tarafından önemli bir kaynak olarak değerlendirilmektedir. Bu yönüyle, Ebu'l-Feth'in eseri ve devamı niteliğinde olan *Continuatio*, Sâmirî toplumsal hafızasının uzun vadeli bir yazılı taşıyıcısı olarak karşımıza çıkmaktadır.^[24]

Bu makale şu soruya odaklanmaktadır: *Kitâbü't-Târîh*, yalnızca olayları aktaran bir tarih metni midir, yoksa Sâmirî topluluğunun kendisini, geçmişini ve Yahudiler, Hıristiyanlar ve Müslümanlarla ilişkilerini anlattığı bir hafıza metni olarak da mı işlev görmektedir? Çalışmanın amacı, eseri bu ikinci imkânı merkeze alarak metin merkezli bir okuma ile incelemek ve Sâmirî topluluğunun tarih içindeki konumunu ve dinî farklılığını hangi temellere dayandığını ortaya koymaktır. Batı literatüründe kronik ve müellifi hakkında çeşitli incelemeler yapılmış olmakla birlikte, Türk akademiasında bu çalışmalar son derece sınırlı kalmıştır.^[25] Bu makale, söz konusu boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.

Çalışmanın yöntemi, öncelikle Vilmar'ın Arapça metne dayanan tenkitli neşri ile Stenhouse'un İngilizce çevirisi esas alınarak *Kitâbü't-Târîh*'in metninin incelenmesine dayanmaktadır. Ardından kroniğin iç yapısı, büyük anlatı blokları ve polemiksel pasajları, Sâmirî kronik geleneği ile Sâmirî tarihi üzerine modern araştırmalar ışığında birlikte okunmakta ve metinde açıkça dile getirilen tarihsel iddialarla topluluğun kendi kutsal geçmişine dair hafızasını taşıyan motif ve terkipler arasındaki ilişki çözümlenmektedir.

Makale, önce *Kitâbü't-Târîh*'in telif bağlamını, dili ve kaynaklarını ele alacak; ardından eserdeki temel tarih şemasını ve Sâmirî-Yahudi ayrışmasının nasıl kurgulandığını inceleyecek; üçüncü aşamada ise kronikte yer alan Müslüman hâkimiyeti anlatılarının Sâmirî hafızasındaki yerini ele alacaktır. Sonuç bölümünde, tüm bu bulgular ışığında *Kitâbü't-Târîh*'in 14. yüzyıl Sâmirî toplumu için bir toplumsal hafıza olarak işlevi değerlendirilecektir.

1. Ebu'l-Feth es-Sâmirî ve Kitâbü't-Târîh'in Yazılış Bağlamı

Ebu'l-Feth b. Ebi'l-Hasan es-Sâmirî ed-Danfî, modern literatürde genellikle “Abu 'l-Fath ibn Abî 'l-Hasan al-Samiri al-Danafi”^[26] şeklinde anılan, Sâmirî tarih yazıcılığı geleneğinin en önemli isimlerinden biridir. 14. yüzyılda yaşayan Sâmirî tarihçisi Ebu'l-Feth'in kaleme aldığı *Kitâbü't-Târîh*

[21] Pummer, *Sâmirîler*, 9.

[22] *Continuatio*, Ebu'l-Feth'in kroniğinde Hz. Muhammed'e kadar aktardığı anlatıyı Abbâsî halifesi el-Razî'nin (halifelik dönemi 934–940) dönemine kadar devam ettiren bir metindir. Üslup ve kompozisyon bakımından Ebu'l-Feth'in kroniğinden farklı olduğu görülmektedir. Tek bir editörün ürünü olmaktan ziyade, erken İslâm ve Abbâsî dönemlerinde yaşamış Sâmirî yazarların tuttıkları tarihî notların bir araya getirilmiş hâli olduğu aktarılmaktadır. Pummer, *Sâmirîler*, 236.

[23] Burada kullanılan “zeyl” terimi, Reinhard Pummer'in eserinin Muhammet Ali Bağır tarafından yapılan Türkçe çevirisindeki kavramsallaştırmaya paralel olarak tercih edilmiştir. Pummer, *Sâmirîler*, 236.

[24] Levy-Rubin, *The Continuatio of the Samaritan Chronicle*, 23.

[25] Sâmirîler ile ilgili yapılan çalışmalarda ve tezlerde kronikler başlığı altında konuya temas edilmiştir. Bunların dışında konuya dair müstakil bir çalışma yapılmamıştır.

[26] Kendisinin Danafite ailesine mensup olduğu ve ailesinin Nablus yakınlarındaki Defne köyünden olduğu aktarılmaktadır. Arslantaş, *İslam Dünyasında Sâmirîler*, 193.

(*Kitāb al-Tārīkh*), modern araştırmacıların ortak tespitiyle, günümüze ulaşan ilk ve tek tam kapsamlı Sâmirî tarih eseridir.^[27] Bu durum, eseri sadece bir kronik olmaktan çıkararak, Sâmirî toplumsal hafızasının en yoğunlaştığı metinlerden biri hâline getirir. Stenhouse, kroniği “Sâmirîlerin bize kadar gelen en eski tam tarihî eseri” olarak tanımlar ve bunun tek başına, metnin hem edebî hem tarihî açıdan ayrıntılı biçimde incelenmesini haklı kıldığını savunur.^[28]

Ebu'l-Feth'in yaşadığı 14. yüzyıl, Sâmirî toplumu açısından dilsel ve kültürel açıdan bir dönüm noktasıdır. Sâmirîler arasında Arapça bu dönemde hem gündelik konuşma dili hem de yazı dili olarak belirgin biçimde hâkim hâle gelmiş, tarih, gramer, tefsir ve hukuk gibi alanlarda Arapça metinler kaleme alınmıştır. Buna karşılık, ibadet ve liturji alanında Sâmirî Aramicesinin kullanımı 14. yüzyıla kadar sürmüştür. Bu tarihsel arka plan, *Kitâbü't-Târîh*'in dilini de anlamayı mümkün kılmıştır. Eser, araştırmacıların “Sâmirî Arapçası” olarak nitelediği bir dilde, Arapça kaleme alınmış olup hem Arapça tarih yazımı geleneğiyle hem de cemaat içi iletişimle bağlantı kuran bir üslup sergilemiştir.^[29]

Ebu'l-Feth'in kroniği, kendi ifadesiyle, daha önceki Sâmirî tarihî ve soy kütüğü geleneğinin üzerine inşa edilmiştir. *Continuatio* edisyonunda aktarıldığına göre, Ebu'l-Feth eserin başında yararlandığı kaynakları ayrı bir liste hâlinde sayar. Bu listede, bölge taksimine dair iki kitap, Arapça kaleme alınmış Yeşu Kitabı ve diğer bazı başka metinler, Şalşale şeklindeki başkâhinler listesi ve zaman içinde genişletilerek Tolidah'a dönüştürülen metin bu kaynaklar arasındadır. Bu durum, *Kitâbü't-Târîh*'in yalnızca tek bir yazarın ürünü olan bağımsız bir tarih metni değil, önceki Sâmirî yazılı ve muhtemelen sözlü geleneğin derlenip yeniden düzenlenmiş bir formu olarak kurgulandığını gösterir.^[30]

Modern araştırmalarda, *Kitâbü't-Târîh* uzun süre, içerdiği tarihî bilgiler açısından eleştirel bir gözle değerlendirilmiş, özellikle geç bir tarihte yazılmış oluşu, bazı kronolojik tutarsızlıklar ve diğer kaynaklarla ilişkisi nedeniyle metnin tarihî güvenilirliği tartışma konusu edilmiştir.^[31] Bu eleştiriler, *Continuatio* edisyonunda da hatırlatılır; burada, kimi araştırmacıların Ebu'l-Feth'i “bilerek tahrif etmekle” ya da “karıştırmakla” itham ettiğinden söz edilir. Ne var ki daha yeni çalışmalar, bu tür yargıların, kroniği “modern tarihçilik kriterleri”ne göre sınamaya dayandığını ve metnin asıl değerinin, Sâmirîlerin kendi tarihlerini nasıl gördüklerini yansıtmada yattığını vurgularlar. Böylece *Kitâbü't-Târîh*, tarihî veri sunmaktan ziyade, Sâmirî tarihsel bilincini ve kolektif kimlik inşasını gösteren bir metin olarak incelenmiştir.^[32]

[27] Ebu'l-Feth kroniğın mukaddimesinde, H. 753'te (1352-53) Nablus'ta Başkâhin Finehas b. Yusuf ile yaptığı görüşmede, Sâmirî cemaatinin büyük kısmının dağılmış durumda olduğunu, “ataların işleri” ve Allah'ın elçisi Mûsâ'nın vefatından sonraki dönem hakkında neredeyse hiçbir bilgi bulunmadığını ve mevcut Sâmirî kroniklerinin de dağınık ve eksik nüshalar hâlinde kaldığını anlatır. Finehas, Ebu'l-Feth'i Âdem'in yaratılışından kendi zamanlarına kadar uzanan olayları derli toplu kaydedecek bir tarih kitabı telif etmekle görevlendirir. Müellif, bu emri hemen yerine getirmediğini, ancak üç yıl sonra Ramazan ayında, H. 756'da (1355) kroniği yazmaya başladığını özellikle kaydeder. Fath, *The Kitāb al-Tārīkh*, 2-3; Fatma Gerçekcioğlu, *Samiriliğin Ortaya Çıkışı ve Kutsal Metinler Işığında Erken Dönem Samiri-Yahudi İlişkileri*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 14.

[28] Fath, *The Kitāb al-Tārīkh*, xxii.

[29] Ebu'l-Feth es-Sâmirî, kroniğinde çoğu zaman İbrânice dinî terimleri Arapça karşılıklarıyla verir; örneğin “Elohim” için “Allah”, “kohên” için “imam”, büyük başkâhinlik makamı için ise “İmâmet-i kübrâ” tabirini kullanır. Roma dönemine nispet edilen bazı dua kitaplarının adlarını da Ârâmice şekilleriyle değil, Arapça biçimleriyle aktarmayı tercih eder. Buna karşılık Hz. İsa'dan söz ederken, Müslüman literatüründeki “Meryem oğlu Mesih” ifadesini tam bir Arapçaya çevirerek değil, İbrânice okunuşu koruyan “ha-Maşıah ben Miryam” biçimiyle kaydeder. Kroniğın dili genel olarak avamî Arapça olmakla birlikte, Tevrat'tan yaptığı alıntılar Sâmirî İbrânicesiyle yazması da bu çok dilli yapıyı gösterir. Alan D. Crown, “The Byzantine and Moslem Period”, *The Samaritans*, ed. Alan D. Crown (Tübingen: Mohr, 1989), 55-82; Haseeb Shehadeh, “The Arabic Translation of the Samaritan Pentateuch”, *The Samaritans*, ed. Alan D. Crown (Tübingen: Mohr, 1989), 481-517; Stenhouse, “Samaritan Arabic”, 585-624; Arslantaş, *İslam Dünyasında Sâmirîler*, 194.

[30] Fath, *The Kitāb al-Tārīkh*, 4.

[31] J. A. Montgomery, *The Samaritans, the Earliest Jewish Sect: Their History, Theology and Literature* (Philadelphia: John C. Winston Co., 1907), 305-307.

[32] Stenhouse, “Samaritan Chronicles”, 218-268.

Ebu'l-Feth'in kroniği, Batı araştırmacılarının dikkatini 17. yüzyılın ortalarından itibaren çekmiş; Abraham Ecchellensis'in kısa atıfları, Edward Bernard'ın özetleri, Schnurrer ve de Sacy'nin kısmi tercümeleri derken, 19. yüzyılda Vilmar'ın *Abulfathi Annales Samaritani* başlıklı kritik neşriyle metin bilimsel incelemenin konusu hâline gelmiştir. 20. yüzyılın sonlarında Stenhouse'un yeni ve daha kapsamlı kritiği ile tam İngilizce tercümesi, *Kitâbü't-Târîh*'i Sâmirî çalışmaları için neredeyse standart başvuru kaynağı hâline getirmiştir.^[33]

Kitâbü't-Târîh, yalnızca bazı olayların kaydı değil, 14. yüzyıl Sâmirî toplumu için geçmişi, kimliği ve inanç dünyasını anlamlandıran bir hafıza metnidir. Ebu'l-Feth'in yararlandığı önceki kronikler ve başkâhinler listesi, aslında bugün elimizde olmayan eski Sâmirî yazılarını dolaylı olarak yansıtır. Ebu'l-Feth'in bunları tek bir büyük anlatı içinde yeniden düzenlemesi, Sâmirî toplumsal hafızasının yazılı bir birikim hâlinde toplanması anlamına gelir.^[34]

2. Kitâbü't-Târîh'in Yapısı, Kaynakları ve Tarih Anlayışı

Bu başlık altında *Kitâbü't-Târîh*'in nasıl kurgulandığı, hangi kaynaklara dayandığı ve Ebu'l-Feth'in tarih anlatısını hangi amaçlarla biçimlendirdiği ele alınacaktır. Metnin, kronolojik bir aktarımın ötesinde, kutsal tarih çerçevesi, soy/nesep çizgileri ve polemik pasajlar üzerinden Sâmirî toplumsal hafızasını nasıl kurduğu incelenecektir. Böylece eserin kaynak kullanımı ile tarih anlayışı arasındaki ilişki üzerinde durulacaktır.

2.1. Anlatının genel yapısı ve kapsamı

Kitâbü't-Târîh, Âdem'den başlayarak Hz. Musa'ya, oradan Kuzey Krallığı dönemine, Babil sürgünü ve İkinci Tapınak çağına, Hıristiyanlık ve İslâm'ın ortaya çıkışına ve nihayet müellifin yaşadığı döneme kadar uzanan kesintisiz bir tarih şeması içinde inşa edilir.^[35] Böylece Sâmirî toplumu, yalnızca belirli bir coğrafi azınlık cemaatinin tarihi olarak değil, yaratılıştan itibaren devam eden kutsal tarih çizgisinin taşıyıcısı olarak kabul edilir.^[36]

Eserin yapısında, özellikle şu üç eksen öne çıkar:

- Kutsal metin merkezli tarih: Tevrat anlatısı, özellikle Musa dönemi ve Kuzey Krallığı bölümleri, kroniğin en yoğun bloklarını oluşturur. Bu çerçevede Gerizim Dağı'nın seçilmiş kutsal mekân olarak sunulması ve Şekem/Nablus'un merkezîliği vurgulanır.^[37]
- Soy kütükleri ve başkâhin silsilesi: Sâmirî başkâhinlik silsilesi, hem tarihsel sürekliliği hem de dinî otoritenin meşruiyetini gösteren merkezî bir unsurdur. Kronikte kâhinler silsilesinin, dönemsel olaylar için adeta kronolojik çerçeve olarak kullanıldığı görülür.
- Polemik anlatı blokları: Özellikle Eli, Baba Rabba^[38], İkinci Tapınak dönemi, Bizans ve erken İslâm dönemine ilişkin hikâyeler, Yahudilerle ayrışmayı ve Sâmirîlerin gerçek İsrailoğulları kimliğini öne çıkaran geniş polemiksel pasajlar içerir.

[33] Anderson - Giles, *Tradition kept*, 143-144.

[34] Anderson - Giles, *Tradition kept*, 148. ; Arslantaş, *İslam Dünyasında Sâmirîler*, 193.

[35] Fath, *The Kitâb al-Târîkh*, 4.

[36] Pummer, *Sâmirîler*, 235-236.

[37] Kartveit, *The origin of the Samaritans*, 29.

[38] Baba Raba, Sâmirî geleneğinde öne çıkan büyük kahinlerinden biridir (doğ. 288, öl. 328). Babası Büyük Kohen Methanel olup Şekem'de dünyaya gelmiştir. Sâmirî kaynaklarında Baba Raba'dan genellikle dinî reformlarıyla tanınan bir şahsiyet olarak söz edilir. 'Marka' ile birlikte Sâmirî ibadet hayatını ve toplumsal gelenekleri belirli bir sisteme kavuşturduğu kabul edilmektedir. Sâmirî topluluğu nezdinde Baba Raba'nın dönemi, "altın çağ" olarak nitelendirilmektedir. Jeffrey M. Cohen, *A Samaritan Chronicle: A Source-Critical Analysis of the Life and Times of the Great Samaritan Reformer, Baba Rabbah* (Brill, 2022), 225.

Bu yapı, modern anlamda kronolojik bir tarih yazımı arayışından çok, Sâmirî topluluğunun kendisini tarih içinde nereye yerleştirdiğini gösteren bir çerçeve sunar. Metin, her dönemi Sâmirî kimliği açısından bir dönüm noktası olarak öne çıkarır.^[39]

2.2. Kaynaklar, Derleme Tekniği ve Gelenekle İlişki

Ebu'l-Feth, kroniğinin başında ve bazı ara yerlerinde, kullandığı kaynaklara açık biçimde atıfta bulunur.^[40] Stenhouse ve *Continuatio* neşrinde özetlenen bu liste, eserin yalnızca tek bir müellifin orijinal kompozisyonu değil, önceki Sâmirî tarihî ve soy kütüğü geleneğinin bilinçli bir derlemesi olduğunu gösterir.^[41]

Bu çerçevede özellikle şu tür kaynaklar zikredilir ve modern araştırmacılar tarafından tespit edilir:

- Eski Sâmirî kronikleri: Ebu'l-Feth, kendisinden önce kaleme alınmış, bugün büyük ölçüde kayıp olan kroniklerden, ayrıca parçalı tarih kayıtlarından faydalandığını belirtir.^[42]
- Başkâhinler zinciri ve *Tolidah* geleneği: Kâhinler silsilesine dair kayıt, zamanla genişleyerek bir tür "tarihsel soy kütüğü" kitabına (*Tolidah*) dönüşmüştür. Ebu'l-Feth'in bu geleneği hem olayları tarihlendirmek hem de meşru Sâmirî çizgisini göstermek için sistematik biçimde kullandığı anlaşılmaktadır.
- İslâmî, Yahudi ve Hıristiyan kaynaklar: Eserde Kur'an, hadis ve özellikle erken İslâm fetihleri ile Abbâsî dönemini konu alan İslâm tarihçiliğine atıflar bulunur. Ayrıca Yahudi ve Hıristiyan anlatılarından da yararlanır. Bunların bir kısmı doğrudan, bir kısmı ise dolaylı alıntılar şeklindedir.^[43]

Modern literatürde, Ebu'l-Feth'in zaman zaman başka metinleri "özetleme", "birleştirme" yahut "yeniden çerçeveleme" yoluna gittiği, bu yüzden de "intihal" veya "bilerek tahrif"le itham edildiği görülür.^[44] Ancak daha yakın tarihli çalışmalar, bu tür ithamların, metni modern telif hakları veya modern tarihçilik kriterleriyle değerlendirmekten kaynaklandığını aktarır. Orta çağ kronik yazımında bu tür derleme ve yeniden yazım tekniklerinin son derece yaygın olduğunu vurgularlar.^[45]

Bu açıdan bakıldığında Ebu'l-Feth'in yaptığı şeyin, önceki yazılı ve sözlü gelenekleri tek bir bütünlüklü anlatıda yeniden bir araya getirmek olarak okunabileceği aktarılır. Böylece kaybolma riski taşıyan çok sayıda dağınık kayıt, *Kitâbü't-Târih* çatısı altında cemaatin ortak hafızasının parçası hâline geldiği ifade edilir.^[46]

2.3. Tarihsel Anlatı ile Teolojik Savunma

Ebu'l-Feth'in tarih anlayışının merkezinde, tarihsel anlatı ile teolojik savunma arasındaki sıkı bağ yer alır. Kronikte olayların aktarımı, Sâmirîlerle Yahudiler arasındaki ayrımı açıklayan

[39] Kartveit, *The origin of the Samaritans*, 29-34.

[40] Fath, *The Kitâb al-Târih*, 4.

[41] Levy-Rubin, *The Continuatio of the Samaritan Chronicle*, 25.

[42] Arslantaş, Ebu'l-Feth'in kroniğini telif ederken günümüze ulaşmayan pek çok İbrânîce ve Arapça Sâmirî kaynaktan yararlandığını belirtmekte; bu çerçevede Kit'u'l-Beledî, Târîhu Kit'u'l-Beledî, Sefer Yuşa b. Nun, çeşitli Sâmirî kroniklerini içeren bir "Sâmirî tarihi", Dimaşk'tan getirtilen üç ayrı kronik, Büyük Kohen Finhas'ın istinsah ettiği din adamları listesi, Silsile ve Sadaka'nın Târîh'i gibi eserleri zikretmekte; ayrıca Hadîsü'l-İskender, Târîhu 'İbrâniyyi'l-Kadîm ve Batlamyus'un Coğrafya'sı gibi Sâmirî olmayan metinlere de müracaat ettiği anlaşılmaktadır. Arslantaş, *İslam Dünyasında Sâmirîler*, 194-195.

[43] Levy-Rubin, *The Continuatio of the Samaritan Chronicle*, 25-27.

[44] Montgomery, *The Samaritans*, 307-309.

[45] Anderson - Giles, *Tradition kept*, 143-144.

[46] Anderson - Giles, *Tradition kept*, 144-146.

ve Gerizim'i hakiki kutsal mekân olarak öne çıkaran iddialarla birlikte ilerler. Böylece tarihsel çerçeve, Sâmirîleri "gerçek iman sahipleri" olarak sunan bir savunma söylemiyle birleşir.^[47]

Bu bütünlüğün en belirgin örneklerinden biri, girişte de kısaca değinilen Eli bölümüdür. Ebu'l-Feth, 1. *Samuel*'deki kısa Eli hikâyesini genişleterek Şilo mabedini yozlaşmış bir ibadet mekânı olarak tasvir eder ve Eli'yi meşru başkâhin Uzzi'ye karşı "ayrılıkçı bir kâhin" şeklinde konumlandırır.^[48] Böylece metin, bir yandan tarihsel bir olay dizisini sürdürürken, öte yandan Gerizim merkezli Sâmirî kutsal mekân anlayışını savunan güçlü bir çerçeve kurar.^[49]

Benzer şekilde, Baba Rabba figürü ve ona nispet edilen reformlar da kronikte hem tarihsel hem teolojik bir dönüm noktası olarak sunulur. Baba Rabba etrafında kurulan anlatının Sâmirî cemaatin baskı, sürgün ve parçalanma tecrübelerini "iç disiplin, metin yenilenmesi ve kutsal mekâna sadakat" başlıkları altında yeniden adlandırılabilceği aktarılır.^[50] Bu yönüyle Baba Rabba, sadece tarihsel bir lider değil, toplumsal hafızanın sembolü hâline gelir. Ayrıca Ebu'l-Feth'in İslâm dönemine ilişkin tasvirlerinin de benzer bir çerçeve içinde okunabileceği ifade edilir. *Continuatio* ile birlikte düşünüldüğünde, fetihler, erken İslâm idaresi ve Abbâsî dönemi anlatıları, Sâmirî topluluğun Müslüman çoğunluk karşısındaki kırılğan konumunu görünür kılarken, bir yandan da "ilk vahiy", "gerçek Tevrat", "seçilmiş dağ" gibi temalar etrafında Sâmirîlerin kendilerini diğer Ehl-i Kitap topluluklarından ayıran bir söylem kurmasına imkân tanır.^[51]

Sonuç olarak *Kitâbü't-Târîh*, "olmuş olanı tarafsızca kaydeden" bir kronik değil, Sâmirî kimliğini açıklayan ve savunan bir metin olarak öne çıkar. Kroniğin yapısı ve kaynak kullanımını da bu işlevi destekler. Geniş zaman çizgisi, Sâmirî topluluğunu tarih boyunca sahnede tutar. Soy kütükleri, kâhinler silsilesi ve polemik pasajlar ise bu sürekliliğe dinî ve teolojik bir derinlik kazandırır.

3. Kitâbü't-Târîh'te Sâmirî-Yahudi Kopuşunun Kurgulanışı

Bu bölümde, *Kitâbü't-Târîh*'te Sâmirî-Yahudi kopuşunun nasıl anlatıldığı incelenecektir. Ayrılığın kronikte, kesintisiz bir tarih zinciri gibi değil, birkaç temel olay ve kişi etrafında kurulan bir hikâye olarak sunulduğu gösterilecektir. Bu bağlamda özellikle Eli anlatısının, mabet ve başkâhnlık etrafında şekillenen meşruiyet tartışmalarında üstlendiği işlev ele alınacaktır.

3.1. Eli Anlatısı: Bölünmenin Hafıza Hikâyesi

Sâmirî-Yahudi ayrışmasının *Kitâbü't-Târîh*'te en yoğun biçimde işlendiği önemli noktalarından biri daha önce ifade edildiği üzere Eli anlatısıdır. Magnar Kartveit, Ebu'l-Feth'in, 1. Samuel 1-3'e dayanan kısa ve görece sınırlı Eli hikâyesini genişleterek, Şilo'daki mabedi "Gerizim'deki gerçek mabedin kopyası" hâline getirdiğini ve Eli'yi de meşru başkâhin Uzzi'ye karşı bir tür "ayrılıkçı kâhin" olarak resmettiğini aktarır.^[52]

Kartveit'in tespitiyle, Ebu'l-Feth, Josephus'un *Antiquitates*'inde Sanballat ile Manasseh üzerinden anlattığı "Gerizim'deki rakip mabet" hikâyesini tersine çeviren bir karşı-anlatı kurar: Josephus'ta Manasseh için Gerizim'de inşa edilen tapınak, Ebu'l-Feth'te Şilo'da inşa edilen bir "sahte Gerizim"

[47] Fath, *The Kitâb al-Târîkh*, 16.

[48] Kartveit, *The origin of the Samaritans*, 29-30.

[49] Yahudiler, Sâmirîleri İsrail halkının saf bir parçası olarak görmemiş ve onları genellikle "Kutim" (Kuta'dan gelenler) olarak adlandırmışlardır. Bu ifade, Yahudi geleneğinde Sâmirîlerin Yahudi olmadığını vurgulamak için kullanılmıştır. Robert T. Anderson - Terry Giles, *The Keepers: an introduction to the history and culture of the Samaritans* (Peabody, Mass: Hendrickson Publishers, 2002), 15.

[50] Cohen, *A Samaritan Chronicle*, 224-238.

[51] Levy-Rubin, *The Continuatio of the Samaritan Chronicle*, 30-34.

[52] Kartveit, *The origin of the Samaritans*, 29-30.

tapınağına dönüşür; böylece “ayrılıkçı kâhin” figürü bu kez Yahudi tarafına yerleştirilir. Eli, hem zenginliği hem yaşı hem de özellikle “tuzsuz kurban kesme” gibi Tevrat’a aykırı bir uygulama üzerinden, doğrudan Tanrı’ya karşı günah işleyen bir kâhin olarak betimlenir.^[53] Bu ayrıntı, Levililer 2:13’e^[54] gönderme yapan bir teolojik suçlamadır. Böylece bölünmenin nedeni, siyasî ya da etnik ayrışmadan çok, yasa dışı bir ibadet pratiği ve buna bağlı meşruiyet krizine bağlanır.^[55]

Bu çerçevede, Ebu’l-Feth’in hedefi sadece Eli’yi kötölemek değildir; asıl amaç, bölünmenin tüm sorumluluğunu karşı tarafa yükleyen bir tarih anlatısı kurmaktır. Kartveit’e göre anlatının sonunda İsrailoğulları üç gruba ayrılır: putperestlerin oluşturduğu bir grup, Eli’yi izleyenler ve Uzzi ile birlikte Gerizim’de kalan “sadık topluluk”. Sâmirîler, bu üçlü şemada “ata dinine sadık kalanlar” olarak gösterilirken, Eli’nin ardından gidenler “Yahudiler”le özdeşleşir. Üçüncü grup olan “putperestler” ise, Sâmirîlere yöneltilen “başka tanrılara tapma”^[56] suçlamasını bu kez başka bir fırkaya taşıyan savunmacı bir motif işlevi görür.^[57]

Burada dikkat çekici olan, Ebu’l-Feth’in bölünmeyi açıklamak için Sâmirîlerin kutsal kabul etmediği bir metinden (Samuel) hareket etmesidir. Kartveit, Sâmirîlerin yalnızca Tevrat’ı kanonik kabul etmeleri dikkate alındığında, bölünmenin açıklanması için böyle bir anlatının seçilmesini özellikle anlamlı bulur; bu tercih, muhtemelen Josephus’un etkisiyle şekillenen geniş bir “karşı-yorum” stratejisinin parçası olarak görülmelidir. Bu açıdan Eli hikâyesi, *Kitâbü’t-Târîh*’in Sâmirî-Yahudi ayrışmasını nasıl teolojik bir kırılma olarak kurguladığını gösteren merkezi bir hafıza anlatısıdır.^[58]

3.2. Üç Fırka Şeması ve Sâmirîlerin Konumu

Ebu’l-Feth’in bölünmeyi üç fırka üzerinden anlatması, sadece tarihsel bir olay tasvirinden ibaret değildir; bu şema, Orta çağ Sâmirî topluluğunun Yahudiler ve diğer gruplarla ilişkisini yeniden tanımlayan bir hafıza modeli olarak işlev görür. Kartveit’in vardığı sonuca göre, “Sâmirîler, putperestler ve Yahudiler” şeklindeki üçlü ayırım, Orta çağ’da Sâmirîlere yöneltilen “çoktanrıcılık” suçlamasına karşı dolaylı bir savunma içerir: Ebu’l-Feth, putperestliği üçüncü bir kategoriye yükleyerek, Sâmirîleri hem Yahudilerden hem de “başka tanrılara tapanlardan” ayırıştırır ve onları “kadim dinin sadıkları” olarak konumlandırır.^[59]

Bu üçlü yapı, hafıza açısından iki düzeyde etkilidir:

Bir yandan Sâmirî kimliğini, sadece bir alt grup ya da “Yahudilik içi mezhep” olmaktan çıkıp, bağımsız ve meşru bir İsrailoğulları geleneği olarak kurar. Ayrıca Yahudileri, hem yasa ihlali (tuzsuz kurban, sahte mabed) hem de meşru başkâhin çizgisinden kopuş üzerinden “sapma” kategorisine yerleştirir.^[60]

Modern literatürde, Sâmirîliğin tarihsel kökeni hakkında onu “Yahudilik içi bir mezhep” olarak gören yaklaşımlar güçlüdür; örneğin Pummer, Sâmirîliğin yazılı, arkeolojik ve etnografik veriler ışığında Yahudilikle yakın kurumsal ve metinsel bağlarını vurgular.^[61] Buna karşılık, kimi

[53] Fath, *The Kitâb al-Târîkh*, 16-17.

[54] Bütün tahıl sunularını tuzlayacaksınız. Tanrı’nın sizinle yaptığı antlaşmayı simgeleyen tuzu tahıl sunularından hiç eksik etmeyeceksiniz. Bütün sunulara tuz katacaksınız.

[55] Kartveit, *The origin of the Samaritans*, 32.

[56] Geleneksel Yahudi görüşüne göre Sâmirîler, Asur sürgününden sonra farklı halkların Samiriye’ye yerleştirilmesiyle ortaya çıkan, Yahve’nin yanı sıra başka tanrılara da tapan “karışık” bir topluluk olarak görülmüş ve bu nedenle “putperest” ya da “tam Yahudi olmayan” şeklinde nitelendirilmiştir. Ahmet Sezer, *Sâmirîler ve Sâmirîlik*, (Sütçü İmam Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019a), 6.

[57] Kartveit, *The origin of the Samaritans*, 33.

[58] Kartveit, *The origin of the Samaritans*, 32.

[59] Sâmirîler ile ilgili geleneksel Yahudi görüşü için bkz. Pummer, *Sâmirîler*, 13; Kartveit, *The origin of the Samaritans*, 32.

[60] Kartveit, *The origin of the Samaritans*, 32-33.

[61] Reinhard Pummer, “Samaritanism – A Jewish Sect or an Independent Form of Yahwism?”, *Samaritans: past and present: current studies*, ed. Menachem Mor-Friedrich V. Reiterer (Berlin ; New York: De Gruyter, 2010), 6-8.

araştırmacılar Sâmirîleri kendi öz tanımlamalarını esas alarak bağımsız bir dinî topluluk olarak değerlendiren, kimileri onları Yahudiliğin bünyesindeki bir mezhep olarak nitelendirmektedir.^[62]

3.3. Baba Rabba Anlatısı ve İç Reform Hafızası

Sâmirî kronik geleneğinde, Baba Rabba figürü, cemaatin hem iç örgütlenmesini hem de dış baskılara karşı direnişini temsil eden kurucu bir şahsiyet olarak işlenir. N. Cohen'in Baba Rabba kroniği üzerine yaptığı ayrıntılı çalışmada gösterdiği üzere, özellikle *Chronicle II*'de Baba Rabba'nın hayatı ve faaliyetleri, "toprağın taksimi", idarî düzenlemeler ve dinî reformlarla iç içe anlatılır. Bu durum açık biçimde teolojik bir amaç taşır ve Baba Rabba'yı "ikinci Musa" gibi konumlandırır.^[63]

Cohen, kroniğin genel yönelimini "Musa-merkezli" olarak tanımlar ve bunun, Baba Rabba'yı Yehuşa-merkezli bir geleneğe karşı konumlandırın polemiksel bir yönü olabileceğini öne sürer. Burada önemli olan, hangi ayrıntının tarihsel olarak ne ölçüde doğrulanabileceğinden çok, Sâmirî cemaatinin kendi reform ve yenilenme hafızasını hangi semboller etrafında kurduğudur. Baba Rabba anlatısı, muhtemelen çok daha karmaşık bir tarihsel süreci, güçlü bir lider, disipline edilmiş bir cemaat ve kutsal mekâna sadakat motifi etrafında sadeleştiren bir "kurucu mit" işlevi görür.^[64]

Ebu'l-Feth'in *Kitâbü't-Târîh*'i, bu daha eski kronik geleneğini kullanırken, Baba Rabba'yı hem Sâmirî toplumunun iç birliğini sağlayan, hem de baskı ve dağılma dönemlerinde hafızanın tutunduğu bir odak olarak sunduğu görülmektedir.^[65] Bu bakımdan Baba Rabba, Eli'nin tam karşısında durur: Eli, bölünmenin ve sapmanın sembolü, Baba Rabba ise reformun, disiplinin ve "asıl yola dönüş"ün simgesidir. Böylece kronik, kopuş ve yenilenme tecrübelerini birbirini dengeleyen iki büyük hafıza eksenini etrafında örgütler.^[66]

4. İslâm Dönemi, *Continuatio* ve Yerel Hafıza

Kitâbü't-Târîh'e Paris Bibliothèque Nationale Samaritain 10 numaralı yazmasında eklenen ve modern literatürde *Continuatio* olarak anılan bölüm, özellikle erken Abbâsî dönemi için Sâmirî bakış açısından yazılmış bir "yerel tarih" niteliğindedir.^[67] Milka Levy-Rubin'in edisyon ve çevirisinde vurguladığı üzere, *Continuatio*, İslâm tarihçiliğinde genellikle merkezî siyasî gelişmelerle ve halifelerin icraatlarıyla sınırlı kalan anlatıyı, Filistin ve özellikle Nablus çevresinin tecrübeleri üzerinden yeniden yazar. Bu sırada Sâmirî cemaat, olayların hem öznesi hem de mağduru olarak sahneye çıkar.^[68] Abu'l-Harb el-Mubarqa' isyanı^[69] buna çarpıcı bir örnektir. Müslüman tarihçiler bu isyana kısaca değinirken, *Continuatio*, Ramla ve Nablus çevresindeki askerî hareketleri, köylere

[62] Ahmet Sezer, "Septuagint ve Masoretik Tevrat Metinleri Çerçevesinde Yahudi Tevrat'ı ile Sâmirî Tevrat'ının Karşılaştırması", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/16 (2019b), 324.

[63] Cohen, *A Samaritan Chronicle*, 178.

[64] Cohen, *A Samaritan Chronicle*, 178-179.

[65] Fath, *The Kitâb al-Târîkh*, 168-178.

[66] Cohen, *A Samaritan Chronicle*, 236.

[67] Pummer, *Sâmirîler*, 236.

[68] Levy-Rubin, *The Continuatio of the Samaritan Chronicle*, 30-32.

[69] Abu'l-Harb el-Mubarqa' el-Yemenî isyanı, *Continuatio*'ya göre Abbâsî halifesi el-Mu'taşım'ın saltanatının son yıllarında başlayıp oğlu el-Vâsık döneminde de devam eden, yaklaşık dokuz yıl süren bölgesel bir ayaklanmadır. İsyan, Ramla çevresinde bir eşkıya hareketi olarak başlar; Abu'l-Harb ve etrafında toplanan grup önce Ramla civarındaki köyleri, özellikle değirmenlerin bulunduğu el-Tavâhîn bölgesini ve Bâşaliyya'yı yağmalar; bunu bastırmak için gönderilen Ramla vâlisinin yerel kumandanları isyancıları durdurmakta başarısız olur ve geri çekilmek zorunda kalır. Ardından Abu'l-Harb, Nablus ve civar köylere yönelerek köyleri basar, halktan zorla para toplar ve bölgeyi uzun süre boyunca tedirgin eden bir yağma rejimi kurar; nihayetinde Nablus halkı kenti terk edince, şehir on yedi gün boyunca yağmalanır, yakılır ve bu esnada şehirde kalan Sâmirî ra'is öldürülür. *Continuatio*'nun yazarı, bu süreci özellikle Sâmirî yerleşimleri (Nablus, Şamiriye köyleri, Beysân'a kadar uzanan hat) üzerindeki yıkıcı etkileri, göçler ve liderliğin kaybı üzerinden ayrıntılı biçimde tasvir eder; isyan ancak daha sonra, halifenin gönderdiği büyük bir orduya komuta eden Recâ' b. Eyyûb el-Hidârî'nin Atıl civarında kazandığı savaşla bastırılır. Levy-Rubin, *The Continuatio of the Samaritan Chronicle*, 33-34.

yapılan baskınları, vergi ve yağma uygulamalarını, en önemlisi de Nablus'un yağmalanması ve Sâmirî ra'is'in^[70] öldürülmesini ayrıntılı bir şekilde anlatır. Bu anlatıda halifenin siyasî tercihleri arka planda kalır. Asıl odak, isyanın yerel halk –özellikle Sâmirîler– üzerindeki etkisi, korku atmosferi ve cemaat liderliğinin zayıflaması üzerindedir. Levy-Rubin, bu tür pasajların, isyanın Müslüman kaynaklarda çoğunlukla uzaktan ve özet biçimde anlatıldığı iddia ederek, *Continuatio*'nun aynı olayı daha geniş tasvir ettiğini belirtir. Bu sayede, genellikle sessiz kalan yerel toplulukların, özellikle de sayıca az olan Sâmirîlerin, büyük siyasî krizler içindeki konumlarının görünür hâle geldiğini ifade eder. Bu bakımdan *Continuatio*, yalnızca İslâm tarihine dair bir ek bilgi kaynağı değil, Sâmirî toplumsal hafızasının İslâmî bağlamda nasıl şekillendiğini gösteren bir metindir.^[71]

Sonuç

Bu çalışma, Ebu'l-Feth es-Sâmirî ed-Danfi'nin 14. yüzyılda kaleme aldığı Kitâbü't-Târîhi yalnızca tarihî veri sağlayan bir kronik olarak değil, Sâmirî toplumsal hafızasının kurucu ve taşıyıcı bir unsuru olarak ele almıştır. Araştırma, Hz. Musa'dan müellifin yaşadığı döneme kadar uzanan tarih tasvirinde Sâmirî geçmişinin nasıl kurgulandığını incelemiştir. Ayrıca bu kurgunun Sâmirî kimliğini hangi tarihsel ve teolojik temeller üzerinde savunduğunu sorgulamıştır. Sonuçta metnin değerinin, modern tarihçilikteki doğrulanabilirlik ölçütleriyle sınırlı bir biçimde belirlenemeyeceği, daha çok cemaatin kendi öz-anlatısını görünür kılan bir kaynak olarak anlaşılabilirliği gösterilmiştir.

Yapılan çözümler, Kitâbü't-Târîh'in farklı kaynak katmanlarını ve başkâhinler silsilesini tek bir çatı altında toplayan derleme bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır. Bu yapı sayesinde dağınık rivayetler, kronolojik ve tematik bakımdan birbirine eklenen bir tarih çerçevesine dönüşmektedir. Böyle bir kompozisyon, Ebu'l-Feth'i yalnızca önceki rivayetleri aktaran bir nakledici olmaktan çıkarır. Onu metinleri seçen, düzenleyen ve yeniden yorumlayan bir yazar olarak öne çıkarır. Kroniğin çok katmanlı yapısı da tarih bilgisini iletmenin ötesinde, Sâmirî toplumsal hafızasını örgütleyen bir düzenleme mantığına işaret etmektedir.

Çalışmada özellikle Eli anlatısı, üç fırka şeması ve Baba Rabba figürü üzerinden izlenen tartışma, kroniğin Sâmirî-Yahudi kopuşunu "tarihsel olay" kadar "teolojik sınır" olarak da kurduğunu ortaya koymuştur. Josephus ile Kitâb-ı Mukaddes'teki 1. Samuel kitabı gibi dış metinlerden devralınan motiflerin Sâmirî bakış açısından yeniden yazılması, metnin bir karşı-anlatı üretme kapasitesini ortaya koyar. Kopuş, sapma ve reform temalarının farklı dönemlerde tekrar edecek şekilde kurgulanması ise, hafızanın tipolojik bir zaman anlayışıyla işlendiğini düşündürmektedir. Böylece *Kitâbü't-Târîh*'te tarih, tarafsız bir kayıt alanından ziyade meşruiyet üretme, cemaatin kendini eğitmesini sağlama ve sınırları belirginleştirme işlevleriyle iç içe geçmiş görünmektedir.

Bu makalenin alana katkısı, *Kitâbü't-Târîh*'i sadece güvenilirliği tartışmalı bir kaynak ya da savunmacı bir kronik olarak değil, Sâmirî topluluğunun kutsal tarih anlayışını, kimlik inşasını ve öteki geleneklerle (Yahudi, Hıristiyan, İslâmî) ilişkisini aynı anda görünür kılan bütünlüklü bir hafıza metni olarak tartışmaya açmasıdır. İleride yapılacak çalışmalar, Ebu'l-Feth'in anlatısını diğer Sâmirî kronikleriyle daha ayrıntılı karşılaştırarak hafızanın türler ve metinler arasındaki dolaşımını netleştirebilir. Ayrıca *Continuatio*'nun yerel hafıza boyutu, Sâmirî cemaat tecrübesinin İslâmî bağlamda nasıl kayda geçtiğini gösterecek şekilde daha odaklı analizlere konu edilebilir. Bu yönüyle *Kitâbü't-Târîh*, yalnızca Sâmirî tarihi için değil, azınlık topluluklarının orta çağ İslâm dünyasında geçmişlerini nasıl yazdıklarını ve hatırladıklarını anlamak için de verimli bir araştırma alanı olarak değerlendirilebilir.

[70] İslami dönemde Sâmirî cemaat liderine verilen isim. Arslantaş, *İslam Dünyasında Sâmirîler*, 101.

[71] Levy-Rubin, *The Continuatio of the Samaritan Chronicle*, 32-33.

Kaynakça

- Altinel, Tolga Savaş. İsrailoğulları'nın Kutsal Soyu Kohenler. İstanbul: MiletNihal Yayınları, 2021.
- Anderson, Robert T. - Terry Giles. The Keepers: an introduction to the history and culture of the Samaritans. Peabody, Mass: Hendrickson Publishers, 2002.
- Anderson, Robert T. - Terry Giles. Tradition kept: the literature of the Samaritans. Peabody, Mass: Hendrickson Publishers, 2005.
- Arslantaş, Nuh. İslam Dünyasında Sâmirîler Osmanlı Dönemine Kadar. İstanbul: İz yayıncılık, 2010.
- Cohen, Jeffrey M. A Samaritan Chronicle: A Source-Critical Analysis of the Life and Times of the Great Samaritan Reformer, Baba Rabbah. Brill, 2022.
- Crown, Alan D. "The Byzantine and Moslem Period". The Samaritans. ed. Alan D. Crown. Tübingen: Mohr, 1989.
- Fath, Abu'l. The Kitâb al-Tarikh of Abu'l-Fath. çev. Paul Stenhouse. Sydney: Mandelbaum Trust, 1985.
- Gerçekcioğlu, Fatma. Samiriliğin Ortaya Çıkışı ve Kutsal Metinler Işığında Erken Dönem Samiri-Yahudi İlişkileri. Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Gerçekcioğlu, Fatma. "Samiri Tevratı'nın Kökenine Dair Araştırmalar Üzerine Bir Değerlendirme". Oksident 6/2 (2024), 239-255. 10.51490/oksidant.1585352
- Kartveit, Magnar. The origin of the Samaritans. Leiden ; Boston: Brill, 2009.
- Levy-Rubin, Milka. The Continuatio of the Samaritan Chronicle of Abu l-Fath al-Samiri al-Danafi : Annotated Translation. Berlin: Gerlach Press, 2021.
- Montgomery, J. A. The Samaritans, the Earliest Jewish Sect: Their History, Theology and Literature. Philadelphia: John C. Winston Co., 1907.
- Pummer, Reinhard. "Samaritanism – A Jewish Sect or an Independent Form of Yahwism?". Samaritans: past and present: current studies. ed. Menachem Mor-Friedrich V. Reiterer. Berlin ; New York: De Gruyter, 2010.
- Pummer, Reinhard. Sâmirîler Din Tarih Gelenek. çev. Muhammed Ali Bağır. Ankara: Eskiyeni Yayınları, 1. Baskı. Basım, 2020.
- Sezer, Ahmet. Sâmiriler ve Sâmirilik. Sütçü İmam Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Sezer, Ahmet. "Septuagint ve Masoretik Tevrat Metinleri Çerçevesinde Yahudi Tevrat'ı ile Sâmiri Tevrat'ının Karşılaştırması". Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 8/16 (2019b), 320-333.
- Sezer, Ahmet - Yakup Piri. "Gerizim Dağı'nın Sâmirî Teolojisindeki Yeri ve Önemi". Din Tarih Kültür -Dinler Tarihi-. ed. Ahmet Sezer-Yakup Piri. 65-83. Bursa: DTA Yayıncılık, 1. Basım, 2025. <https://doi.org/10.70717/dta.9786255959645>
- Shehadeh, Haseeb. "The Arabic Translation of the Samaritan Pentateuch". The Samaritans. ed. Alan D. Crown. Tübingen: Mohr, 1989.
- Stenhouse, Paul. The Kitâb al-Tarikh of Abu'l Fath. University of Sydney, Doktora Tezi, 1980.
- Stenhouse, Paul. "Samaritan Arabic". The Samaritans. ed. Alan D. Crown. Tübingen: Mohr, 1989a.
- Stenhouse, Paul. "Samaritan Chronicles". The Samaritans. ed. Alan D. Crown. Tübingen: Mohr, 1989b.
- Vilmar, Eduardus. Abulfathi Annales Samaritani. Gothae: F.A. Perthes, 1865.

